

**Materiały
do dyskusji
po projekcji
filmu
*Siostry
z dżungli***

Refleksja po obejrzeniu filmu może podążać w różnych kierunkach. Poniżej zaprezentowane zostaną dwa z nich, dla których punktem wspólnym są niewystarczające gwarancje przestrzegania praw człowieka. Pierwszym jest zagadnienie związków między ubóstwem a prawami człowieka. Drugim – problematyka przestrzegania praw człowieka przez biznes.

Globalne ubóstwo a prawa człowieka

Globalne ubóstwo – skala problemu

Akcja filmu toczy się w Indiach, w których miliony osób doświadczają życia w skrajnym ubóstwie, czyli poniżej takiego poziomu dochodów, który pozwala na zapewnienie jednostce biologicznego przeżycia.

Zgodnie z danymi Banku Światowego w Indiach w 2011 r. poniżej progu skrajnego ubóstwa mierzonego za pomocą wskaźnika 1.9 \$ na dzień żyło blisko 21,25 % populacji. Oznacza to, że w skrajnym ubóstwie w tym kraju w 2011 r. żyło blisko 263 milionów ludzi.

Jeden z bardziej znanych współczesnych naukowców zajmujących się problematyką ubóstwa – Thomas Pogge na podstawie dostępnych danych oszacował, że na świecie blisko 830 milionów ludzi jest chronicznie niedożywionych, 1100 milionów nie ma dostępu do czystej i bezpiecznej wody, 2600 milionów nie ma dostępu do podstawowych urządzeń sanitarnych, 1000 milionów nie ma dostępu do odpowiedniego schronienia (mieszkania), a 1600 milionów – do elektryczności. Około 2 000 milionów nie posiada dostępu do niezbędnych leków, a 774 miliony ludzi są alfabetami¹.

Więcej danych na temat ubóstwa na świecie, w poszczególnych krajach i regionach, można znaleźć na stronie Banku Światowego:

<http://data.worldbank.org/topic/poverty>

Poverty headcount ratio at \$1.90 a day (2011 PPP) (% of population)

East Asia & Pacific 7.2% 2012

Europe & Central Asia 2.1% 2012

Fragile and conflict affected situations 39.9% 2012

Latin America & Caribbean 5.6% 2012

South Asia 18.8% 2012

Sub-Saharan Africa 42.7% 2012

World 12.7% 2012

Ubóstwo towarzyszące historii społecznej² praktycznie od jej zarania jest przy tym zjawiskiem występującym w stopniu nierównym na świecie. Jego największą koncentrację możemy zaobserwować w państwach tzw. globalnego Południa oraz rejonach, w których aktualnie trwają konflikty.

Źródło: Bank Światowy

W obecnych czasach zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym podejmowane są zakrojone na szeroką skalę wysiłki, których celem jest ograniczenie liczby osób żyjących w skrajnym ubóstwie.

Na poziomie międzynarodowym najlepszym dowodem potwierdzającym podejmowane wysiłki jest wyznaczenie wśród Milenijnych Celów Rozwoju, jakie postawiła przed sobą społeczność międzynarodowa w 2000 r., celu redukcji ubóstwa. Zakładał on zmniejszenie do 2015 r. o połowę w stosunku do roku 1990 liczby ludzi, których dzienny dochód nie przekracza jednego dolara, a także liczby ludzi cierpiących głód. Zobowiązanie to udało się zrealizować. W nowej agendzie rozwojowej Organizacji Narodów Zjednoczonych – Zrównoważonych Celach Rozwoju, przyjętych w 2015 r., społeczność międzynarodowa postawiła sobie jeszcze ambitniejszy cel, jakim jest eliminacja na całym świecie skrajnego ubóstwa, definiowanego jako życie poniżej poziomu 1,25 \$ na dzień.

W kontekście scharakteryzowanych wyżej zobowiązań stopniowego ograniczania ubóstwa Thomas Pogge stawia przewrotne pytanie związane z tym, że co roku z powodów związanych z ubóstwem na świecie umiera około 18 milionów ludzi.¹ Czy gdyby porównać tragedię ubóstwa do działań nazistów w trakcie II wojny światowej dopuścilibyśmy – jako ludzie Zachodu – do zobowiązania się USA do stopniowego ograniczania zbrodni nazistowskich, tak jak godzimy się na stopniowe ograniczanie ubóstwa?

Cytowany myśliciel stawia kontrowersyjną tezę, zgodnie z którą światowy system prawny i finansowy stworzony przez państwa Zachodu ma przyczyniać się do utrzymywania się ubóstwa na świecie, które stanowi, niedające się niczym usprawiedliwić, naruszenie praw człowieka.

¹ T. Pogge, *World Poverty and Human Rights*, Second Edition, Malden 2008, s. 2.

² Por. B.Geremek, *Litość i szubienica. Dzieje nędzy i miłosierdzia*, Warszawa 1989 r.

Pogge wskazuje przy tym dwa przejawy tego oddziaływania, określane przez niego przywilejami, które w sposób szczególnie prowadzą do skrajnego ubóstwa. Pierwszy z nich to przywilej zasobów (*resource privilege*), przejawiający się m.in. w tym, że gdy grupa wojskowych dokona zamachu stanu i obali demokratyczny rząd, państwa Zachodu nie mają większego problemu z nawiązaniem z wywrotowcami relacji handlowych i uznaniem ich prawa do dysponowania zasobami naturalnymi, takimi jak ropa naftowa, gaz etc. Drugim jest przywilej kredytów międzynarodowych (ang. *international borrowing privilege*), który polega na tym, że bez problemu udziela się kredytów finansowych niedemokratycznie wybranym władzom państw globalnego Południa, wykorzystującym pieniądze do prywatnych celów. Gdy dany kraj zarzuca z siebie ciężar dyktatury i wybiera demokratyczne władze, międzynarodowy system finansowy obarcza nowe rządy obowiązkiem spłaty zobowiązań zaciąganych przez dyktatury pod groźbą sankcji w przypadku odmowy realizacji zobowiązań.³

Wniosek, jaki Pogge z tego wyprowadza, jest następujący: jakkolwiek działania na rzecz ograniczenia ubóstwa, podejmowane z odpowiednią intensywnością, wiązać się ze znacznymi kosztami, to koszty te państwa Północy powinny ponieść. Nie jako akt miłosierdzia, ale jako odszkodowanie za szkody spowodowane niesprawiedliwym globalnym systemem, narzuconym państwom ubogim w przeszłości (kolonializm) i obecnie. W jego ocenie nawet niewielka zmiana międzynarodowego prawa inwestycyjnego, handlowego, czy własności intelektualnej może prowadzić do znacznego ograniczenia ubóstwa na świecie.

Pytania do dyskusji

Czy Pogge ma rację? Czy państwa Północy czerpią jeszcze z wyzysku kolonialnego państw Południa? Czy państwa globalnego Południa mają taką samą pozycję jak państwa Północy w negocjacjach handlowych?

Skrajne ubóstwo jako doświadczenie jednostki

Co oznacza skrajne ubóstwo z perspektywy prawa człowieka?

O. Józef Wrzesiński, założyciel międzynarodowego ruchu społecznego ATD

³ T.Pogge, *Recognized and Violated by International Law: The Human Rights of the Global Poor* [w:] *Leiden Journal of International Law*, nr 18(4)/2005, s.737-740.

Czwarty Świat, walczącego o godność ludzi doświadczających skrajnego ubóstwa, stwierdził, że: „Nędza jest krzyżującą niesprawiedliwością i całkowitym pogwałceniem praw ludzkich, ponieważ dotyka ona człowieka naruszając nie jedno z wielu praw, ale całość jego praw. Dla kogoś kto jest analfabetą, kto nie ma wykształcenia, a ponadto pozbawiony jest dostępu do informacji, do środków przekazu i oparcia w organizacjach wspólnotowych i samorządowych, wolność polityczna we współczesnym świecie pozostaje martwą literą. Tak samo jak martwą literą pozostaje wolność polityczna człowieka cierpiącego głód lub przytłoczonego nędzą i zdanego całkowicie na pomoc społeczną”.

Ponieważ dotychczasowe działania na rzecz zmniejszenia skali ubóstwa na świecie oraz w poszczególnych państwach nie doprowadziły do eliminacji tego zjawiska, w ostatnich latach narodziło się przekonanie o potrzebie zastosowania do walki z ubóstwem koncepcji praw człowieka. Uznanie ubóstwa za naruszenie praw człowieka pozwala bowiem na wskazanie podmiotu odpowiedzialnego za naruszenie (czyli państwa) i pociągnięcie go za to do odpowiedzialności. Efektem scharakteryzowanego przekonania było jednogłośne przyjęcie⁴ w dniu 27 września 2012 r. przez Radę Praw Człowieka ONZ *Wytycznych Organizacji Narodów Zjednoczonych w Sprawie Skrajnego Ubóstwa i Praw Człowieka* (dalej: *Wytyczne*)⁵. Wytyczne stanowią swego rodzaju przewodnik po prawach człowieka z punktu widzenia osób doświadczających skrajnego ubóstwa. Stanowią one także przydatne narzędzie dla domagania się przez społeczeństwo obywatelskie ograniczenia ubóstwa w oparciu o prawa człowieka. Wskazują one bowiem państwu – odpowiedzialnym za przestrzeganie praw człowieka – katalog ich obowiązków.

Pytania do dyskusji

(odpowiedzi można znaleźć we wskazanych wyżej Wytycznych):

Jakie prawa człowieka osób doświadczających ubóstwa są najczęściej naruszane? Jakie działania powinny podjąć państwa?

⁴ Rezolucja Rady Praw Człowieka ONZ nr 21/11 z dnia 18 października 2012 r., sygn. A/HRC/RES/21/11. Sam tekst wytycznych zawarty jest w rezolucji Rady Praw Człowieka ONZ z 18 lipca 2012 r., nr A/HRC/21/39.

⁵ Wytyczne dostępne są w języku polskim na stronie Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. praw człowieka. Ich tłumaczenia dokonał Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie. W dalszej części pracy będą się odwoływał do tego tłumaczenia.

http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Poverty/GuidingPrinciples_Polish.pdf

Na temat problematyki ubóstwa czytaj także:
F. Doz Costa, *Poverty and human rights: from
rhetoric to legal obligations: a critical account of
conceptual frameworks* [w:] *Sur – International
Journal on Human Rights*, rok 5, nr 9, grudzień
2008, s. 89-90

H.E Kubiak. (red.), *Polska bieda w świetle Euro-
pejskiego Roku Walki z Ubóstwem i Wykluczeniem
Społecznym*, Kraków 2012.

I. Khan, *The Unheard truth: Poverty and human
rights*, New York – London, 2009

Biznes a prawa człowieka. Gdzie jesteśmy obecnie?

Drugim deficytem praw człowieka, którego przy-
kładów można doszukać się w filmie, jest za-
gadnienie braku możliwości pociągania szeroko
rozumianego biznesu do odpowiedzialności za
naruszenia praw człowieka.

Tradycyjnie podmiotami zobowiązanymi do
zagwarantowania przestrzegania praw czło-
wieka są państwa. W sytuacji, gdy dochodzi
do naruszeń praw człowieka w państwie, które
zobowiązało się do ich przestrzegania, np. pod-
pisując umowy międzynarodowe dotyczące
praw człowieka, jednostka, której prawa zostały
naruszone, ma prawo zwrócić się o ochronę do
sądów w danym państwie, a w ostateczności
do międzynarodowych organów ochrony praw
człowieka. Ma taką możliwość także w sytuacji,
gdy jej prawa zostały naruszone przez przedsię-
biorstwo międzynarodowe, bowiem państwo
ma obowiązek zapewnienia przestrzegania praw
człowieka przez każdego na jego terytorium.

PRZYKŁAD

Rodzina zmarłego Y, który zginął na
budowie prowadzonej przez firmę X,
domagała się wyjaśnienia okoliczności
śmierci i wypłaty odszkodowania od fir-
my X przed polskimi sądami, zarzucając
liczne zaniedbania, które doprowadziły
do śmierci. Ponieważ sądy nie wyjaśniły
należycie okoliczności śmierci, rodzina
wniosła skargę do Europejskiego Trybu-
nału Praw Człowieka, zarzucając rządowi
naruszenie przez Polskę prawa do życia.
Europejski Trybunał Praw Człowieka
stwierdził naruszenie prawa do życia.

Problem pojawia się w sytuacji, gdy państwo
tego obowiązku nie realizuje (np. do naruszenia
dochodzi w tzw. państwie upadłym). Między in-
nymi z tego powodu na arenie międzynarodowej
od lat podejmowane są różne inicjatywy, które
mają przyczynić się do przestrzegania praw czło-
wieka przez podmioty niepaństwowe.

Do czego może prowadzić nieprze- streganie praw człowieka przez biznes?

Na skutek zaniedbań leżących po stro-
nie naftowego giganta Shell w 2008 r.
w Delcie Nigru doszło do dwóch wycie-
ków ropy naftowej, które spowodowały
katastrofę ekologiczną, pozbawiając
miejscową ludność ze społeczności
Bodo środków do życia. Shell nie podjął
żadnych skutecznych działań, które
mogłyby zapobiec tragedii, pomimo że
posiadał informacje, że większość ru-
ciągow było starych, a korzystanie z nich
wiązało się z ryzykiem i zagrożeniem. Co
więcej, po wycieku zaniżył ilość ropy, któ-
ra wyciekła. Ostatecznie Shell udało się
pociągnąć do odpowiedzialności przed
sądami w Wielkiej Brytanii oraz Holandii.³

Proces poszukiwania odpowiedzialności za
naruszenia praw człowieka nabrał w ostatnich
latach rozpędu. W 2011 r. Rada Praw Człowieka
ONZ przyjęła Wytyczne dotyczące biznesu
i praw człowieka⁶. W świetle prawa międzyna-
rodowego nie tworzą one nowych zobowiązań.
Dokonyują jednak interpretacji już istniejących
zobowiązań w kontekście styku biznesu i praw
człowieka. Przyjęciu wytycznych towarzyszyło
uruchomienie tzw. specjalnej procedury Rady
Praw Człowieka, tj. powołanie Grupy Roboczej
ONZ ds. praw człowieka i korporacji transna-
rodowych oraz innych przedsiębiorstw bizne-
sowych⁷. Trzy lata później – 26 czerwca 2014 r.
Rada Praw Człowieka przyjęła rezolucję, która
pozwoliła na rozpoczęcie prac nad wiążącą
umową międzynarodową dotyczącą odpowie-
dzialności przedsiębiorstw za naruszenia praw
człowieka.⁸

Wśród innych inicjatyw, których celem
jest zapewnienie przestrzegania praw
człowieka przez biznes, warto wskazać
w szczególności:

Wytyczne OECD dla przedsiębiorstw wie-
lonarodowych,
Inicjatywę Sekretarza Generalnego ONZ
Global Compact,
Trójstronną deklarację zasad dotyczą-
cych przedsiębiorstw wielonarodowych
i polityki społecznej Międzynarodowej
Organizacji Pracy.

6 Pełna nazwa „Wytyczne dotyczące biznesu i praw człowieka: wdra-
żanie dokumentu ramowego Organizacji Narodów Zjednoczonych
„Chronić, szanować i naprawiać” zatwierdzone przez Radę Praw
Człowieka w rezolucji 17/4 z 16 czerwca 2011 r., znajdują się w aneksie
do raportu Specjalnego Sprawozdawcy Sekretarza Generalnego ONZ
ds. praw człowieka i korporacji międzynarodowych, i innych podmio-
tów gospodarczych (A/HRC/17/31).

7 Ang. Working Group on the issue of human rights and transnational
corporations and other business enterprises.

8 Rezolucja Rady Praw Człowieka nr A/HRC/26/L.22/Rev.1

Raportowanie

Przedsiębiorstwa – zwłaszcza te, które wytwarzają produkty narażone na bojkot konsumencki (czytaj niżej) – coraz częściej same zdają sobie sprawę z konieczności przestrzegania podstawowych praw człowieka. W związku z tym samodzielnie poddają się certyfikacji, która ma potwierdzać spełnianie przez nie norm społecznie odpowiedzialnego biznesu (w tym przestrzeganie praw człowieka). Uzyskane w ten sposób wskaźniki są istotne dla konsumentów, kontrahentów, inwestorów, a czasami również dla pracowników, którzy mogą przedkładać pracę w korporacji społecznie odpowiedzialnej nad pracę w korporacji nastawionej wyłącznie na zysk.

Do najważniejszych certyfikatów należą: ISO 26000:2010 oraz Social Accountability 8000.

Warto odnotować, że poprzez dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady z 6 grudnia 2014 r. nr 2014/95/UE od stycznia 2017 r. na największe przedsiębiorstwa w UE został nałożony obowiązek przedstawiania w sprawozdaniach z działalności oświadczenia na temat informacji niefinansowych dotyczących kwestii środowiskowych, społecznych i pracowniczych, poszanowania praw człowieka oraz przeciwdziałania korupcji i łapownictwu.

Bojkot konsumencki i fair trade – czyli co jako konsumenci z państwa Zachodu możemy zrobić już dziś?

Pomimo korzyści, jakie płyną z przestrzegania praw człowieka przez biznes, niektórzy przedsiębiorcy wciąż wytwarzają swoje produkty kierując się tylko jedną zasadą: jak najniższą ceną, nie bacząc przy tym na naruszanie uniwersalnych praw człowieka, jak chociażby tych związanych ze sferą pracowniczą: prawa do urlopu, zrzeszania się w związkach zawodowych czy godziwej płacy. Pozornie nic nie da się z tym zrobić. Czy jest tak w rzeczywistości?

Konsumenci dysponują potężnym instrumentem wpływu na przestrzeganie praw człowieka przez biznes. Instrumentem tym jest bojkot konsumencki, który polega na dobrowolnym powstrzymaniu się od kupna czy też skorzystania z określonych towarów w celu wyrażenia protestu przeciwko określonemu zjawisku, np. przeciwko łamaniu praw człowieka. Narzędzie to jest już dobrze ugruntowane – funkcjonuje

właściwie od końca XIX w. Dziś jednak, dzięki nowym technologiom umożliwiającym szybsze i skuteczniejsze dotarcie do szerokiej grupy ludzi znaczenie tego instrumentu walki o przestrzeganie praw człowieka przez biznes może być jeszcze większe.

Bojkot znanej marki piwa

Jednym z najbardziej znanych przykładów bojkotu konsumenckiego w Polsce z ostatnich lat jest bojkot jednej z popularnych marek piwa. Akcja wylewania piwa oraz powstrzymywania się od jego dalszej sprzedaży stanowiła odpowiedź na homofobiczne wpisy, jakie umieścił na portalu społecznościowym prezes spółki, która jest właścicielem browaru. Dodatkowo, działacze zrezygnowali ze sprzedaży piwa tej marki w należącym do nich lokalu⁴. Za ich przykładem poszli także inni sprzedawcy.

Pytanie do dyskusji

Czy bojkot konsumencki jest faktycznie skuteczny, czy przynosi skutki odwrotne od założonych, napędzając sprzedaż bojkotowanej marki?

Fair trade

Drugim ważnym instrumentem wpływu konsumentów na biznes jest kupowanie produktów oznaczonych znakiem Fairtrade.

Fair trade – sprawiedliwy handel, to międzynarodowy ruch społeczny wspierający rozwój państw globalnego Południa. Ruch ten definiują trzy zasady: uczciwa cena za produkty; sprawiedliwe płace i odpowiednie warunki socjalne; przejrzystość, uczciwość i szacunek w relacjach handlowych.

Zasadniczą ideą, jaka przyświeca temu ruchowi, można sprowadzić do postulatu, by producenci danych towarów (znajdujący się w krajach globalnego Południa) otrzymywali godziwą zapłatę za swoją pracę. Tym samym konsument w jednym z państw zachodnich dokonujący zakupu

Materiały
do dyskusji
po projekcji
filmu
*Siostry
z dżungli*

produktu oznaczonego symbolem **Fairtrade** **płaci więcej za dany produkt, ale ma także świadomość, że większa część pieniędzy związanych z jego wyprodukowaniem trafia do producentów w krajach globalnego Południa⁹, zaś produkt ten powstał przy poszanowaniu praw pracowniczych, czy szerzej – praw człowieka.**

Na temat tej problematyki ubóstwa czytaj także: A. Bodnar, A. Płoszka, *CSR a prawa człowieka – monitorowanie przestrzegania standardów społecznej odpowiedzialności biznesu przez spółki* [w:] Przegląd Prawa Handlowego nr 4/2014 s. 31-38; M. Bernatt, *Spółeczna odpowiedzialność biznesu. Wymiar konstytucyjny i międzynarodowy*, Warszawa 2009.

opracował Adam Płoszka

doktorant w Zakładzie Praw Człowieka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, absolwent prawa i stosunków międzynarodowych na Uniwersytecie Warszawskim. Prawnik Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka. Autor licznych publikacji z zakresu krajowej i międzynarodowej ochrony praw człowieka.

PRZYPISY

- 1 T. Pogge, World Poverty and Human Rights [w:] Ethics & International Affairs, n6 1(19)/2005, s. 1; tekst dostępny pod adresem: https://www.carnegiecouncil.org/publications/journal/19_1/symposium/5109.html/_res/id=sa_File1/5109_eia19-1_pogge01.pdf
- 2 J. Wrzeński, Ujrzyjmy słońce pisma i słowa, Warszawa 2007, s. 67.
- 3 Por. https://amnesty.org.pl/no_cache/aktualnosci/strona/articyle/8502.html
- 4 Por. opinię przyjaciela sądu Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie bojkotu konsumenckiego. <http://www.hfhrpol.waw.pl/precedens/aktualnosci/bojkot.html>

⁹ Czytaj szerzej na stronie Koalicji Sprawiedliwego Handlu w Polsce: <http://www.fairtrade.org.pl/>